

34. ročník

3/2024

BULLETIN

SDRUŽENÍ PRAKTICKÝCH LÉKAŘŮ ČR

**SDRUŽENÍ
PRAKTICKÝCH LÉKAŘŮ**

ČESKÉ REPUBLIKY

KVĚTEN 2024

Prof. MUDr. Cyril Höschl DrSc., FRCPsych
„Lidé jako olivy: vydáváme ze sebe to nejlepší pod tlakem?“

Lidé jako olivy: vydáváme ze sebe to nejlepší pod tlakem?

Kongres
primární péče

Cyril Höschl

Živá hmota na rozdíl od neživé nejenže reaguje na podněty, ale jestliže se jich nedostává, tak je aktivně vyhledává. Zřídlem našeho snažení je motivace. Tři velikáni nauk o chování, Sigmund Freud, jeho žák Alfred Adler a Konrad Lorenz vytvořili koncepty, jež se liší v tom, co považují za hlavní pudovou sílu. U Freuda je to libido, tedy pud sexuální, u Adlera je to moc, což je pud sociální a u Lorenze je to vnitrodruhová agrese, jejímiž deriváty jsou také teritorialita, reprodukce a obživa. Základním paradigmatem pudu sexuálního je Oidipovský komplex, základním paradigmatem pudu sociálního je komplex méněcennosti (Minderwertigkeitsgefühl) a u Lorenze je to mj. hierarchie dominance. Motivační struktura je přitom komplexní, vícevrstevná a hierarchicky uspořádaná, od podmíněného reflexu resp. motivačního podnětu až k tomu, čemu se říká pud (drive). Ten může být např. reprodukční, obranný, obživný. Reprodukční pud sestává z akčních programů jako dvoření, stavba hnízda, krmení mláďat apod. Pud obživný sestává z apetence včetně lovu či sběru a nakonec příjmu potravy.

Na všech těchto úrovních může být naše úsilí frustrováno, tj. jsou mu kladeny do cesty překážky. Ve vyhraněné podobě jsou to náročné životní situace (life events) jako různé katastrofy, vážné úrazy, fyzické napadení, útoky

zbraní, znásilnění či jakákoliv velmi stresující událost. S náročnými životními situacemi se vyrovnáváme technikami odvozenými buď od agrese nebo od prostého úniku. Mezi techniky odvozené od agrese patří identifikace, kompenzace, racionalizace, projekce a upoutávání pozornosti. Mezi techniky odvozené od úniku patří izolace, regrese, sublimace, únik do nemoci, fixace, vytěsnění nebo potlačení a popření.

Jestliže se střetnou dvě protichůdné tendence nebo dva různé motivační okruhy, může dojít k tzv. přeskokové aktivitě, kdy se jejich „energie“ přesune do jiné oblasti, zpravidla čištění (sebepéče, grooming). A tak můžeme vidět malého psa, jak se tváří v tvář velkému psu olizuje a vrtí ocasem, nebo pedagoga, který při konzultaci hledí na krásnou studentku a ví, že to, co ho napadá, nemůže realizovat, tak okusuje tužku. Britská královna si zase v rozpacích cvakala s kabelkou, pohrávala s brýlemi, či přetahovala pusou rtěnkou.

V některých situacích také ze sebe mnohdy vydáváme pravý opak toho, co chováme uvnitř, podobně jako žaludeční buňka, která vyrábí silnou kyselinu, ač sama uvnitř zůstává zásaditá. Příkladem může být slavný komik Jean-Gaspard Debureau (1796–1846), jehož návštěvu u lékaře popisuje František Kožík v úvodu románu *Největší*

z Pierotti: do ordinace doktora Ricorda vstoupil jednoho listopadového večera roku 1840 huboný, černě oděný muž. Na dotaz lékaře odpověděl, že je smutný, melancholický, trápí se, bojí se lidí, sebe, nemůže spát. Na to lékař praví: „Vím o léku pro vás, běžte se podívat do divadla na Deburaua“. Muž se ukloní a řekne smutně: „Já jsem Deburau, doktore“.

Studium chování přitom naráží na řadu paradoxů. Jedním z nich je evoluční výhoda handicapů. K čemu může být dobré něco, co je především zátěží a diskvalifikuje jedince v normálním fungování? Handicap musí mít evidentně nějakou selekční výhodu. Příklady jsou paví ocas, energeticky náročné poskakování impal a zejména jelení paroží. K čemu může být dobré, když zatěžuje krční páteř, zneumožňuje prodírání křovím, dodává pohybu po lese nežádoucí kinetiku apod. Izraelský evoluční biolog Amotz Zahavi vyslovil hypotézu, která popisuje princip handicapu a vysvětluje, jak může v evoluci vést k poctivé signalizaci mezi zvířaty, která mají zřejmou motivaci blufovat a navzájem se klamat. Hypotéza předpokládá, že nákladné signály musí být spolehlivé, protože by si je nemohl dovolit jedinec, který „na ně nemá“. V pohlavním výběru předpokládá, že jedinci s vyšší biologickou zdatností signalizují tento status prostřednictvím handicapu nebo handicapujícího chování, které jejich zdatnost očividně snižuje. Hlavní myšlenkou tohoto principu je, že tyto pohlavně vybrané znaky fungují jako nápadná spotřeba, signalizující schopnost jedince dovolit si plýtvat zdroji. Příjemci pak vědí, že tento signál označuje kvalitu, protože signalizátoři nižší kvality nejsou

takové marnotratně extravagantní signály schopni produkovat. Vztah mezi intenzitou signálu (signalizátorů vysoké kvality a signalizátorů nízké kvality) na jedné straně a náklady a benefity na straně druhé se dá graficky vyjádřit a určit optimální úrovně signalizace jak pro signalizátora nízké kvality, tak pro signalizátora vysoké kvality. Tyto úrovně se mezi sebou výrazně liší. [3]

Distres a handicap může představovat také určitou selekční výhodu u jedinců v tvůrčích povoláních, jako jsou hudební skladatelé, malíři a sochaři. Kompenzace se mohla uplatňovat u nedoslýchavých skladatelů Beethovena a Smetany. Sublimace je obranný mechanismus, při němž se sociálně nepřijatelné impulsy nebo ideace mění na sociálně oceňované jednání, což může vést k dlouhodobě přeměně původního impulsu. Názorně je vykreslena např. v novele Thomase Manna *Smrt v Benátkách*. Hlavní hrdina Gustav von Aschenbach, slavný spisovatel, sublimuje svou touhu po dospívajícím chlapci psaním básní. Jsou také popsány příklady, kdy místo, aby se jedinec stal sadistou, stane se chirurgem nebo zubařem.

Přeskoková aktivita je často průvodním jevem prokrastinace: mám mnoho povinností, jež nemohu plnit současně, tak začnu třeba malovat.

Mnoho umělců vskutku tvořilo s výrazným handicapem. Beethoven a Smetana byli hluší, Paganini trpěl Marfanovým syndromem, Bach byl ke sklonku života nevidomý, Schumann zřejmě trpěl schizoafektivní poruchou a Fryderyk Chopin měl na Mallorce halucinace, jež popisuje George Sand ve své autobiografii. O moc lépe na tom nebyli ani mnozí malíři a básníci.

Ivan Blatný strávil většinu života v psychiatrických léčebnách v Anglii, kde také zemřel. Mnoho známých osobností trpělo či trpí bipolární poruchou. Patří k nim Mel Gibson, Kurt Cobain, Jean-Claude van Damme, Winston Churchill, Lady Gaga, Ota Pavel, Miloš Kopecký, Ernst Hemingway, Vincent van Gogh a jiní.

Americká psychiatryně Kay Redfield Jamison ve své knize *Poznamenání ohněm (Touched with fire)* uvádí zajímavý graf, který znázorňuje životaběh Roberta Schumanna od roku 1829, kdy napsal první opusovanou skladbu, až do jeho smrti v psychiatrické léčebně v Edenichu 1856. Na vodorovné ose jsou léta jeho života, na svislé ose jsou opusová čísla děl, která v tom kterém roce napsal. Proloží-li se tímto grafem křivka, je vidět průběh choroby, jenž koresponduje se záznamy v dokumentaci, která se o jeho nemoci uchovala a zahrnuje pokusy o sebevraždu, stavy hypománie a stavy těžké deprese. Jiným příkladem těžce handicapovaného umělce je právě Bedřich Smetana, o jehož diagnóze se vedou spory dodnes, ale jsou nesmyslné, neboť závěr je naprosto jasný. *Atrofia cerebri rubra, leptomeningitis, ependymitis granulosa, furunkulosa, hypomanie, ataxie, hypersensiti-*

vita na chlad, známky intoxikace rtutí a pozitivní sérologie při exhumaci jsou kamínky do mozaiky jasně diagnózy progresivní paralýzy na bázi neléčené (?) syfilis. To nikterak neumenšuje genialitu a přínos zakladatele české národní hudby.

Příklady handicapovaných hudebníků najdeme i mezi interpretačními umělci. Vynikající pianistka Slávka Pěchočová Vernerová si při bruslení zlomila obě ruce v zápěstí a dodnes má v jedné hřeby, které jí zřejmě už nebudou odstraněny. Přesto se po usilovné rehabilitaci vrátila k původní brilantní technice i výkonu. A že těžký stres může vyburcovat v jedinci do té doby nevídané rezervy, je vidět na ukrajinském prezidentovi Zelenském, který až do války na Ukrajině byl v prezidentské úloze kdysi celkem průměrným hercem, ze kterého se však posléze pod smrtelnou hrozbou a ustavičným válečným stresem vyklubal národní hrdina.

*prof. MUDr. Cyril Höschl, DrSc., FRCPsych
Národní ústav duševního zdraví, Klecany
a 3. lékařská fakulta UK*

V přednášce zazněla hudební ukázka z díla Bedřicha Smetany v provedení Slávky Pěchočové Vernerové.

Literatura:

1. Troisi A (2002). Displacement activities as a behavioral measure of stress in non-human primates and human subjects. *Stress*, 5: 47–54
2. Zahavi A (1975). Mate selection—A selection for a handicap. *Journal of Theoretical Biology*. Elsevier BV, 53 (1): 205–214.
3. Johnstone, R. A. (1995). Sexual selection, honest advertisement and the handicap principle: reviewing the evidence. *Biol Rev* 70 (1): 1–65
4. Jamison, K. R. (1994). *Touched with fire: manic-depressive illness and the artistic temperament*. Velká Británie: Free Press.